

La presència del *Diccionari català-valencià-balear* en l'obra de Joan Coromines¹

Maria-Pilar Perea
Universitat de Barcelona

1. Introducció

El *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB) i el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (DECat) presenten unes característiques particulars que els allunyen dels diccionaris convencionals. A més de basar-se en documentacions escrites i en informacions orals, els continguts descansen igualment en les referències que provenen d'altres obres lexicogràfiques. Així, pel que fa a les citacions mútues dels autors de les dues obres esmentades, un bon nombre d'entrades del DCVB esmenten el *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* (DCELC) i altres treballs de Joan Coromines. Al seu torn, el DECat referencia sovint l'obra magna d'Alcover i Moll, i també *La flexió verbal en els dialectes catalans* i altres estudis alcoverians.

L'objectiu d'aquest treball és examinar la presència del DCVB en l'obra de Joan Coromines. Prèviament, però, es descriuran les referències als treballs de Coromines en el DCVB.

2. Joan Coromines al *Diccionari català-valencià-balear*

2.1. Els treballs de Joan Coromines dins la bibliografia del DCVB

La bibliografia en què es basa el DCVB està formada per gairebé 1.500 obres (a hores d'ara, 1.407),² que inclouen diccionaris, obres literàries i no literàries i documentació d'arxiu. Aquesta xifra, encara provisional, és el resultat de sumar les referències incloses en les llistes bibliogràfiques de la primera i de la segona edicions del diccionari. Malgrat que hi ha certes obres que es repeteixen en ambdues, n'hi ha algunes que consten en la primera edició, però que desapareixen de la segona. D'altra banda, i com és obvi, la segona edició incorpora moltes més referències de ben entrat el segle XX, ja que la data de publicació del segon volum de la primera tingué lloc abans de 1935 i fins el 1968, any en què es publicaren els dos primers volums amb l'ortografia fabriana, veieren la llum nous treballs rellevants com també obres literàries de les quals es va obtenir nova documentació.

En la bibliografia de la primera edició es registren 866 obres; i en la de la segona, 1124. N'hi ha 807 que apareixen en les dues edicions; 59 de la primera edició es van suprimir de la segona; i a aquesta s'afegiren 375 nous treballs.

Per exemple, les *Notes lingüístiques sur l'argot barcelonais*, de Max Leopold Wagner (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1924), es van afegir a la segona edició; la revista *Studia*, publicada des de 1929 a Palma de Mallorca pel Círculo de Estudios, es va suprimir; i el *Novíssim Diccionari Manual de las Llenguas Catalana-Castellana* de Jaume Àngel Saura (7ª edició, Barcelona, Llibr. E. Pujal, 1894) apareix en les dues edicions.

Pel que fa a l'obra de Joan Coromines, totes les referències bibliogràfiques es troben en la segona edició del DCVB. La bibliografia en recull cinc:

1. [Coromines DECast] *Diccionario Crítico Etimológico de la lengua castellana*, por Juan Coromines. Madrid, Ed. Gredos, 1954-1957. Quatre volums.
2. [Coromines Card.] Joan Coromines. *El parlar de Cardós i Vall Ferrera*. Extret del BDC, XXIII, pàgs. 241-331. Barcelona, 1936.

¹ Aquest treball s'adscriu al projecte FFI2013-41077-P, finançat pel Ministerio de Economía y Competitividad.

² Les xifres indicades s'incrementen de manera progressiva arran de la tasca de revisió de les entrades del DCVB que es duu a terme actualment.

3. [Coromines Est.] Joan Coromines. *Estudis de Toponímia Catalana*. Volum I. Barcelona, Editorial Barcino, 1965.
4. [Coromines Top. And.] Joan Coromines. *Toponímia d'Andorra*.
5. [Sants ross.] *Las vidas de santos roselloneses del manuscrito 44 de París*. Fragment de text rossellonès, del segle XIII, publicat per Joan Coromines en *A[nales del] I[nstituto de] L[ingüística]*. Universidad Nacional de] Cuyo, III, 186-197, precedit d'un important estudi i seguit d'un glossari molt documentat.

Es pot comprovar que la quarta referència no està completament desenvolupada, com succeeix amb certa freqüència en algunes obres que apareixen en la bibliografia del DCVB. La fitxa completa seria la següent: Coromines, Joan, 1965, *Estudis de Toponímia Catalana*, vol. I. Barcelona: Editorial Barcino.

La bibliografia també incorpora una obra de Pere Coromines, que ja constava en la bibliografia de la primera edició. Es tracta de “[Coromines Presons] Pere Coromines. *Les presons imaginàries*. Barcelona, Tip. “L’Avenç”, 1899.-242 pàgs.”, la qual apareix com a exemple en les dues entrades següents:

ABILLAR *v. tr.* || 2. Portar amb si (en l’argot dels malfactors); cast. *llevar*. “*Habilla para jurbas*: porta paraigues” (Vallmitjana Crimin. 63), Vols comprar uns pantalons per una endola?—No puc, que no l’habillo, Coromines Presons 23.

ACAPAÇ *adj.* vulg. Capaç. Vinc a dir-vos que’m veig acapaç de pegar-vos, Coromines, Presons 170.

Una exploració més aprofundida del DCVB, que permet la seva versió informatitzada, localitza 22 noves referències a l’obra corominiana:

1. [“Etymologica” Wartburg] = “Dues antigalles comarcals: “Carant” (“scaranto”), relíquia dels “Urnenfelder” alpino-pirinencs.” En: *Etymologica*. *Walther von Wartburg zum Siebzigsten Geburtstag*. Tübingen: Max Niemeyer, 1958, pp. 155-165 + 1 mapa.
2. [An ILCuyo] (també [AIL Cuyo]) = *Anales del Instituto de Lingüística*, Universidad Nacional de Cuyo, Mendoza (toms I, 1942; II, 1944; III, 1945, dirigits per Joan Coromines).
3. [Archivum, IV] = “Germànic o romànic?” *Archivum. Revista de la Facultad de Filología* (Miscelánea Filológica en memoria de Amado Alonso) (Oviedo), IV (1954), pp. 53-73.
4. [BDC, XIX] (també [Butll. Dial. Cat.]) = “Notes etimològiques.” *Butlletí de Dialectologia Catalana. Revista Catalana de Lingüística*. Segona època (Barcelona), XIX (1931 [1932]), pp. 19-42.
5. [BDC, XX] = “Turo «tuf» «Tuffstein».” *Butlletí de Dialectologia Catalana. Revista Catalana de Lingüística*. Segona època (Barcelona), XX (1932 [1933]), pp. 330-332.
6. [BDC, XXII] = “Borja.” *Butlletí de Dialectologia Catalana. Revista Catalana de Lingüística*. Segona època (Barcelona), XXII (1934), pp. 251-253.
7. [BDC, XXIV] = “Mots catalans d’origen aràbic.” *Butlletí de Dialectologia Catalana. Revista Catalana de Lingüística*. Segona època (Barcelona), XXIV (1936 [1937]), pp. 1-81.
8. [BSCC, XXXIX] = “El problema de “Quatretonda” i “Quatremitjana”, i la toponímia mossàrab del Maestrat.” *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* (Castelló de la Plana), XXXIX, n.º 4 (oct.-des. 1963), pp. 340-352.
9. [Congr. Barc.] = “Sobre els elements pre-romans del domini català.” En *VII*

- Congreso Internacional de Lingüística Románica. Universidad de Barcelona, 7-10 Abril de 1953, Tomo II, Actas y memorias. I.* Barcelona: Abadía de San Cugat del Vallés, 401-416.
10. [Est. M. Pidal, I] (també [Estudios MP]³) = “Del *pidal* de Don Ramón.” En: *Estudios dedicados a Menéndez Pidal*. Vol. I. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1950, pp. 19-54.
  11. [Est. Rom. III] = “Algunes lleis fonètiques catalanes no observades fins ara.” *Estudis Romànics* (Barcelona), III, n.º 2 (1951-1952 [1954]), pp. 201-230.
  12. [Hom. Alonso, I] = “De toponomástica hispana. Juicios, planes y tanteos.” En: *Studia Philologica. Homenaje ofrecido a Dámaso Alonso por sus amigos y discípulos con ocasión de su 60º aniversario*. Vol. I. Madrid: Gredos, 1960, pp. 373-411.
  13. [Hom. Rubió, III] (també [Misc. Rubió]) = “Les relacions amb Grècia reflectides en el nostre vocabulari.” *Estudis Universitaris Catalans* (Barcelona), XXII (1936) (*Homenatge a Antoni Rubió i Lluch. Miscel·lània d'estudis literaris, històrics i lingüístics*. III), pp. 283-315.
  14. [Mél. Roques, IV] (també [Misc. Roques] o [Mél. Mario Roques]) = “D’alguns germanismes típics del català.” En: *Mélanges de Linguistique et Litterature offerts à Mario Roques*. Vol. IV. Paris: Librairie Marcel Didier, 1952, pp. 27-52.
  15. [Misc. Fabra] = Miscel·lània Fabra. Recull de treballs de lingüística catalana i romànica dedicats a Pompeu Fabra pels seus amics i deixebles amb motiu del 75è aniversari de la seva naixença. Buenos Aires: Impremta i Casa Editora Coni, 1943 [1944], VII + 400 pp.
  16. [Misc. Fontserè] = “Llegint el “Vocabulari meteorològic català.” Addicions i comentaris.” En: *Miscel·lània Fontserè*. Barcelona: Gustavo Gili, 1961, pp. 141-155. [Ressenya de: Fontserè, Eduard, *Assaig d'un vocabulari meteorològic català*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans: 1948, 81 pp. (Arxius de la Secció de Ciències; XIV).]
  17. [Rev. Filol. Hisp., V] (també [Rev. Fil. Hisp.] o [RFH]) = “[Ressenya de: Planta, Robert von; Schorta, Andrea, *Rätisches Namenbuch*. Band I. Materialien. Zürich/Leipzig/Paris: Max Niehans Verlag/Librairie E. Droz, 1939, XLVIII + 536 pp. + 1 mapa; en 4.º (Romanica Helvetica; VIII)].” *Revista de Filología Hispánica* (Buenos Aires), V, n.º 1 (gen.-març 1943), pp. 57-71.
  18. [RFH, VI] = “Indianorománica. Estudios de lexicología hispanoamericana.” *Revista de Filología Hispánica* (Buenos Aires), VI, n.º 1 (en.-mar. 1944), 1-35.
  19. [RLiR, XXIII]⁴ (també [Rev. de Ling. Rom.]) = “Els noms dels municipis de la Catalunya aragonesa.” *Revue de Linguistique Romane* (Paris), XXIII, n.º 89-90 (gen.-juny 1959), pp. 35-63. “Els noms dels municipis de la Catalunya aragonesa (Suite.)” *Revue de Linguistique Romane* (Paris), XXIII, n.º 91-92 (jul.-des. 1959), pp. 304-338.
  20. [Symposium 1948] (també [“Symposium”, maig 1948] = “[Ressenya de:] TERLINGEN, J. H., *Los italianismos en español desde la formación del idioma hasta principios del siglo XVII*. [Amsterdam: [s. n.], 1943, XII + 400 pp.]” *Symposium. A Journal Devoted to Modern Foreign Languages and Literatures* (Syracuse) (maig 1948), pp. 106-119.

³ Cal observar que, en alguns casos, les obres que apareixen en la bibliografia poden representar-se amb dues i fins i tot tres abreviatures. Vegeu, en aquesta mateixa llista, 14. [Mél. Roques, IV] o 17. [Rev. Filol. Hisp., V].

⁴ Les referències a [RLiR, XIII] i a [RLiR, XVIII] que apareixen en algunes entrades són errònies.

21. [Vox Rom. II] = “À propos d’un nouveau livre sur le gascon.” *Vox Romanica*. II, n.º 1 (en.-jun. 1937), 147-169.
22. [Zeitschrift für Celtische Philologie, XXV] (també [Z. Celt. Ph.]) = “New Information on Hispano-Celtic from the Spanish Etymological Dictionary.” *Zeitschrift für celtische Philologie* (Halle), XXV, n.º 1-2 (1955), p. 30-58.

El total de treballs de Coromines citats als DCVB és, doncs, 27.

El DCVB inclou també un esment a un treball de Coromines: “J. Coromines en el Congrés d’Onomàstica de Munich”, que es troba en l’entrada *segur*:

SEGUR *topon.* “Etim.: incerta; a certs documents medievals apareix escrit *Segun*, cosa que fa pensar si l’origen seria el cèltic Segodūnum (proposat per J. Coromines en el Congrés d’Onomàstica de Munich).”

La citació deu fer referència a la ponència que Coromines va llegir el 1960 a Munic en el Congrés de Ciències Onomàstiques. Una versió corregida i ampliada es troba en els *Estudis de toponímia catalana* (Barcelona: Barcino, 1965-1970, 2 vols.).

2.2. Les entrades del DCVB que contenen referències a les obres de Joan Coromines

De les 150.963 entrades que conté el DCVB, 1.130 inclouen referències a les obres de Joan Coromines (Corominas, en algunes entrades). A aquestes cal afegir 115 que citen *Las vidas de santos roselloneses* [Sants ross.]. En total, per tant, hi ha 1.245 entrades, que representen un 0,82% del diccionari. Aquesta xifra no ha de suggerir una presència reduïda. En realitat, les referències a les obres de Coromines són unes de les quantitativament més elevades si es comparen amb les d’altres autors o obres, en les quals dominen les que incideixen en l’etimologia dels mots. La font de documentació numèricament més important, d’altra banda, és el DCEC, com ho indica el fragment de la carta que Moll va enviar a Coromines el 10 de juny de 1955:

He acabat de *mirar* (res més que mirar) el vostre *Diccionari etimològic castellà*, per treure’n les fitxes necessàries sobre mots catalans per *al Diccionari català-valencià-balear*. Les fitxes han estat moltes i valuoses, com era d’esperar.

I, en efecte, la consulta del DCEC motiva que algunes entrades de la primera edició del DCVB s’enriqueixin amb les aportacions de Coromines, com s’esdevé en el cas d’*abastar* (Taula 1).

DCVB 1a ed. ABASTAR	DCVB 2a ed. ABASTAR
Etim.: del llat. ad + gr. βαστάζειν, ‘portar, tenir, alçar, sostindre’, segons Schuchardt (Zsch. r. Phil., XXXIII, 39 ss.).	Etim.: derivat de <i>bastar</i> , i aquest del gr. βαστάζειν, ‘portar, tenir, alçar, sostenir’; cf. Schuchardt (Zsch. r. Phil., XXXIII, 39 ss.) i Corominas (DECast, I, 420).

Taula 1.

Les 1.130 entrades que compten amb referències coromínianes es classifiquen, d’acord amb el tipus de lèxic, en els grups següents (Taula 2):

Lèxic	Nombre entrades
Comú	828
Topònims	231
Antic	43
Nàutica	9
Antropònims	9
Neologismes	3
Botànica	3
Toponímia antiga	2
Lèxic d'especialització: Patologia	1 (ALFERECIA)
Noms propis	1

Taula 2.

Ja s'ha assenyalat que les referències a l'obra de Coromines apareixen majoritàriament en l'apartat d'etimologia del DCVB. A més, també es poden trobar en les definicions, en les entrades relatives als topònims i antropònims, en les seccions de variants ortogràfiques i de fonètica, i en les citacions documentals. En alguns casos apareixen al·lusions a "Coromines", sense que s'hi inclogui cap més informació.

En les definicions, s'han trobat 96 al·lusions a Coromines, majoritàriament d'*El parlar de Cardós i Vall Ferrera* [Coromines Card.], com ara a:

ESCARFOLL *m.* Grill de ceba (Vall d'Àneu, Vall Ferrera, ap. Coromines Card. 287). *V. carfoll.*

ESLLISANCADA *f.* Relliscada (Tavescan, ap. Coromines Card. 288).

ESMORIR-SE *v. refl.* Apagar-se el foc (Tavascan, ap. Coromines Card. 274).

GARGANYOT *m.* Nou del coll (Tavascan, ap. Coromines Card. 293).

GRANUSSA *f.* 2. Neu que cau en flocs rodons (Tor, ap. Coromines Card. 294).

MORROFICAR *v. intr.* Ensopegar, entrebancar-se (Coromines Card. 298).

Altres referències a Coromines que s'inclouen en les definicions pertanyen a altres obres:

ABARBETAR *v.* || 2. Agafar fort una cosa, subjectar-la amb força (St. Pol de Mar, ap. Coromines DECast, I, 389).

AIXECADA *f.* a) Operació d'eixugar el llit dels rius i xaragalls, amb preses i dics, per fer-ne prats (Pallars, ap. Coromines Top. And. 294).

ÀLGUIA *f.* Àguila (Juncosa de les Garrigues: segons Coromines en Mèl. Roques, IV, 45).

ATXEVO *m.* Menja venenosa per a matar serps (Margalef, ap. Coromines DE Cast, i, 743); esquer per a agafar animals en un parany (Coromines en Est. Rom. III, 219).

BALESTROS *m. pl.* Residus de l'herba que el bestiar deixa caure i que formen un pilonet a terra, sota la menjadora (Estaon). Cf. Coromines (BDC, XXIII, 276).

ESBARJAL *m.* Fruit vermell que fa la planta Rhododendron, pròpia de l'alta muntanya (Cardós, ap. Coromines Card. 287 i Vox Rom. II, 155).

JOLI *c)* Desconcertat, extasiat, estupefacte (Costa de Llevant, ap. Coromines Symposium 1948, 115).

PLACER *m.* Segons Coromines (AIL Cuyo, I, 26), paratge de la mar on abunda la pesca. D'aquest mot, derivat de *plaça*, segons ell, procedeix el cast. *placer* o *placel*, 'banc d'arena o de pedra en el fons de la mar', 'lloc abundant d'or', 'pesqueria de perles'.

Alguns dels topònims que incorporen esments de Coromines provenen igualment, de manera majoritària, d'*El parlar de Cardós i Vall Ferrera* [Coromines Card.].

GUIDAL *topon.* Veïnat de bordes a la dreta de la Noguera de Lladorre, a uns vint minuts riu amunt de Tavascan (Coromines Card. 325).

JUBERRI *topon.* Muntanya i bosc en terme de Farrera (Coromines Card. 326).

LLURRI *topon.* Partida de terra situada en l'alta ribera de Lladorre (Coromines Card. 327).

NAORTE *topon.* Nom d'un barranc que aflueix per la dreta a la Noguera de Lladorre, més avall del de Certascan (Coromines Card. 327).

PUNTURRI *topon.* Estanyol situat prop de Certascan (Coromines Card. 328).

Per bé que també procedeixen d'altres fonts:

AIXEC *m.* L'Aixec: nom del riu que baixa dels Cortals d'Encamp, també dit *Ruissec* (Coromines Top. And. 294)

BEGLARA *topon.* Forma popular i arcaica del topònim *Vallclara*. En el segle VI es deia *Biclara*, convent d'on sortí l'historiador anomenat "el Biclarens" (cf. J. Coromines en Rev. Fil. Hisp. v, 67).

JON *topon.* Veïnat de bordes situat a la dreta de la Noguera de Lladorre, poc més amunt de Guidal. El nom tradicional és *Ison*, però avui tothom pronuncia *Jon* (com *Gil* i *Javarri*) en lloc dels noms oficials *Isil* i *Isavarri* (Coromines, ap. BDC, XXIII, 326).

Dels *Estudis de Toponímia Catalana* es documenta l'antropònim *Alprich*: "Llinatge que apareix documentat en el segle XV (Coromines Est. 46)." Altres referències a Coromines apareixen en l'apartat de variants ortogràfiques, com ara *aquo* "ant. var. ort. de *acò*, pron. dem.; cast. *eso*, *esto*. (Cf. J. Coromines en BDC, XXIII, 265, i An. Inst. Cuyo, III, 200)."

Diversos treballs del lexicògraf barceloní serveixen per documentar solucions fonètiques, com en les sis entrades següents:

AMURRIAR o MURRIAR *v.* 1. intr. o refl. Ajeure's les ovelles en fer molta calor, amb els caps baixos, fent-se ombra unes a les altres (Cat., Val.); cast. *acarrarse*. Fon.: əmuriá (Empordà, Ripoll, Sta. Col. de Q.); amuriá (Pont de S., Bonansa,

Sarradell, Lleida); amuriár (Val.); muriá (Vall d'Àneu, Vic, Borredà); amoriá (Maials, ap. Corominas DECast, i, 185).

COL *m.* Herba-col (Pallars). Fon.: kól (Areu, Tavascan, Tor). Cf. Coromines Card. 284.

NARIGUEJAR *v. intr.* Fer sorolls amb el nas els cavalls (Vall d'Àneu). Fon.: nariyejá (Vall d'Àneu, ap. Coromines Card. 299).

NEGUA *topon.* Fon.: néggwa (Esterra, ap. Coromines Card. 327).

1. TOSSA *f.* Fon.: tósə (Empordà, La Selva, Camp de Tarr.); tósɛ (Falset). Però sembla que a molts de llocs es pronuncia tósə, segons Coromines (Est. Rom. III, 209).

XERRI *m.* Femta del bestiar de llana i cabrum; cast. sirle, chirle. FON: síru (Farrera, ap. Coromines Card. 309).

Hi ha, a més, quatre entrades que recullen citacions documentals extretes dels treballs de Coromines:

CALL *m.* 5. fig. Diferència, separació entre dues coses anàlogues (La Granja d'Escarp, ap. Corominas DECast, i, 604, que documenta aquest significat amb una frase sentida en el llenguatge viu: “Hi ha bon call del parlar de Massalcoreig al de Fraga!”).

SARDANA *f.* Dansa catalana que ballen tants dansaires com es vulgui, agafats per les mans i formant una rodona; cast. *sardana*. Que's prohibescha lo ball de la sardana y altres balls desonestes, doc. a. 1552 (ap. Corominas DECast, IV, 149).

TERRADOR *m.* Terreny (Alt Pallars). “Aquest país no val res pel conreu: hi ha un terrador molt dolent” (Tavascan, ap. Coromines Card. 312)

2. TIBERI *m.* 3. Recapte, coses de menjar (Barc.); cast. *condumio*. “¿Tens gaire tiberi?” (Corominas DECast, IV, 439).

Finalment, nou entrades del DCVB contenen al·lusions a Coromines, sense explicitar-ne l'obra, entre les quals destaquen:

ALBÍXERA, *f.*; ALBÍXERES *pl.* 1. Bona notícia; cast. *buena nueva*. Etim.: de l'àrab al-bixára, mat. sign. S'ha discutit si el mot en català antic era paroxíton o proparoxíton; de la forma *albixeres* que, segons Corominas, encara és viva a la comarca de Castalla, sembla deduir-se que el mot era proparoxíton, encara que les variants *albaxínies* i *albexénia* semblen més tost indicar una accentuació paroxítona.

ESCARBONYAR *v. tr.* Etim.: segons J. Coromines, del llatí ***ex-carboniare**, mat. sign., derivat de carbōne, ‘carbó’.

REGOMELLO *m.* Recel, temor d'un perill, d'un engany (val.)... Etim.: del cast. *regomello*, mat. sign., que pot venir d'un llatí ***recomedium** derivat de comedere ‘menjar’, segons Corominas.

LLORENT Llin. existent a Antella, Alacant, Monnòver, etc. Es freqüent en el País Valencià la variant *Llorente* (Val., Al., Benissa, etc.). Etim.: del llatí **Laurenti**, vocatiu de **Laurentius**, nom propi d'home (= Llorenç). La relació entre *Llorent* i *Llorenç* és la mateixa que hi ha entre *Vicent* i *Vicenç*. Les formes en *-ç* deuen venir del nominatiu-acusatiu (**Laurentiu**, **Vincentiu**) i les en *-t* del vocatiu (**Laurenti**, **Vincenti**), segons Coromines. La forma *Llorente*, en opinió d'aquest filòleg, és d'origen lleonès.

MONTCADA (escrit també *Moncada* i *Muntcada*). [...] || 2. Llin. existent a Barc., Val., Onil, Mall., Men., Eiv. A Menorca i Mallorca es troba la variant *Montcades* o *Moncadas*. Fon.: muŋkáðə (or., men.); muŋká, muŋká (val.). Etim.: la forma que apareix llatinitzada en els documents medievals és *Monscatanus*. Aquesta forma induí el filòleg Balari a considerar que *Montcada* venia d'una forma llatina *Monscatanus* (derivat de *scatere*, 'brollar'), que hauria seguit aquest procés fonètic: *Mons-cátanus* > *Monscádanus* > *Moncada* (cf. Balari Oríg. 115-116). No és gens segura aquesta etimologia, i en realitat l'origen de *Montcada* roman obscur. Segons J. Coromines, l'element *-cada* de *Montcada* ve del nom llatí d'arbust *catānus*.

Tots els exemples aportats mostren la neutralitat de Moll a l'hora d'incorporar-los al contingut de les entrades del DCVB. Fins i tot, com succeeix en l'entrada *esparago*, "m. Cala petita [...]", el ciutadellenc indica el canvi de parer de Coromines pel que fa a l'etimologia del mot:

Etim.: incerta. Joan Coromines (Misc. Rubió, III, 308) proposà amb moltes reserves una explicació fundada en el grec: del gr. κόλπος amb el prefix παρα- pogué formar-se *παρακόλπος, 'cala lateral, secundària', d'on hauria vingut una forma catalana *paragol que després hauria sofert la prefixació, tan freqüent, amb *es-*; però posteriorment (AIL Cuyo, II, 133), ha preferit considerar-lo diminutiu de l'antic ligur **speluga**, **speruga** mat. sign., derivat de *spelūca.

Aquesta neutralitat no s'ha d'atribuir al caràcter bonhomíus de Moll. Cal dir que el menorquí sap qüestionar i criticar, quan escau, algunes de les opinions d'insignes col·legues, com ara Alfred Morel-Fatio o Antoni Griera, en les entrades *eixarnit*, *-ida* i *embacallar*, *-ada*, respectivament:

EIXARNIT, *-IDA* *adj.* ant. (provençalisme) Eixerit; ben disposat i discret. El pus exarnit | qui hanch fos ni hanch mays nul hom vaé marit, Muntaner Cròn., c. 272. Lavors respona lo macip | e estia bé exarnit, Fasset 855. (La interpretació "exarnit pour *escarnit*", donada per Morel-Fatio en el seu glossari del Fasset, és falsa).

EMBACALLARAT, *-ADA* *adj.* De mala vida. Era una dona de bona vida e havia marit bacallar embacallar, text antic citat per Griera Tr. sense indicació de procedència del text; posa com a localització "Artà, Mallorca", però segurament és falsa.

3. La presència del DCVB en el DECat

Per analitzar la presència del DCVB en l'obra de Coromines, cal recórrer a les citacions del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (DECat). En les seves pàgines es troben nombroses referències a diversos treballs d'Alcover, a més del DCVB, que, en el DECat, es representa amb l'abreviatura *AlcM*. Les altres obres referenciades són el *Bolletí del diccionari de la llengua catalana* (BDLC), *La flexió verbal en els dialectes catalans* (*Flexió*) i les *Contarelles* i *Rundayes* (*Rond.* (*Mall.*)).

Pel que fa al DCVB, cal remarcar l'ús sistemàtic que fa Coromines de l'abreviatura *AlcM*, cosa que mostra que n'estava disconforme amb el títol, com recull un fragment de la carta que va a enviar a Moll l'11 de febrer de 1973:

... i quedo una mica amb la impressió que en això <en el concepte de “vernacle”> estem vós i jo com en allò de mantenir el desgraciat nom *Diccionari català-valencià-balear* (decisió que ja vaig desaprovat-vos lleialment): és sempre la temença de les reaccions que pot provocar en certa gent l'usar el mot català...

Cal recordar les crítiques, de vegades gens fonamentades, que va rebre Alcover per donar aquest títol al seu diccionari. El canvi de nom que experimentà el *Diccionari de la llengua catalana* el 1919 respongué a raons de comercialització i d'acceptació popular, i en cap moment va voler atemptar contra la unitat de la llengua catalana.

Coromines inclou altres comentaris relacionats amb l'obra del canonge manacorí en diverses entrades del DECat. Són particularment nombrosos –i sovint gens positius– els que fan referència a *La flexió verbal*. Heus ací dues mostres. La primera es troba en l'entrada del verb *péixer* (DECAT, VI, 379):

Com sempre, les mal conduïdes enquestes conjugatives de Mossèn Ant. M. Alcover (piadosament publicades pel seu deixeble) hem de creure que donen resultats defectuosos (aquí massa optimistes); com que tanmateix donen una guia, tindrem en compte que en el cas de *péixer* obtingué paradigmes no gaire incomplets a tres localitats del Ripollès, dues de l'Alt Berguedà, dues del Cardener i tres d'Osona, a Granollers [?] i a sis del Pallars i la Ribagorça, si bé en cinc (totes cat. or.) només obtingueren l'infinitiu, l'impf. i l'Ind. Pres.; des de la línia Montseny-Montsec només contestaren vagament que era mot conegut; fins i tot els donaren el participi, si bé només *pejškút* a Bonansa i la Pobla de Segur, i *pəškút* a Torelló (la resposta positiva d'aquesta forma a Granollers, Centelles i Sant Bartomeu del Grau, té poc valor, venint dels filòlegs que podem ben endevinar)⁵ (AORBB III, 159).

La segona, inclosa en l'entrada del verb *munyir* (DECAT, V, 844), fa referència a la metodologia que emprà durant la tasca d'enquestació:

Modernament el mot sona *munyir* a la major part del domini lingüístic, sense descomptar-ne l'Alguer [...] *mojí* mall. o més aviat *mují* (segons els llocs i les persones), *mují* menorquí i eivissenc; val. (*mojí* [...]) i fins al capdamunt del Pallars (a tots els pobles de Cardós i Vall Ferrera, 1932-1934) i a l'Alt Flamicell. A diverses localitats del Vallespir i Alta Cerdanya dirien *múnə* segons Alcover i Moll. [...]

Però ells mateixos ens fan saber que en lloc de *munyir*, o sigui amb el mateix significat, dirien 'esmunyir' a Valls, Reus i Tarragona, i en una zona de nou localitats compresa en la línia Sueca-Gandia-Pego-Tàrbena-Benissa-Alcoi-Benigànim (així com a Biar i a “Alacant”), i almenys amb aquesta gran extensió no acceptarem aquest barbarisme vulgar i confonedor, si no és a benefici d'inventari, puix que no n'hi ha confirmació quasi enlloc (sembla que alguns ho duen cap a Castalla) i és sabut (ens ho conta el mateix) com el bo d'AMAlcover feia aqueixes enquestes: aplegant una colla de criatures en una sala d'escola o de sagristia i “a

⁵ Se'n poden endevinar dos amb facilitat: d'una banda, Pere Barnils, que era de Centelles; d'una altra, Antoni Griera, que era de Sant Bartomeu del Grau. A més, el metge Isidre Villà consta com a únic col·laborador de Granollers.

conjugar s'és dit." Els nens, esverats, deien que sí a tot el que els suggeria l'omniscient i ingenu "apòstol", i els pedants acòlits d'un magisteri o d'una parròquia, massa sovint castellanitzants.

Amb totes les limitacions del mètode que va fer servir Alcover, atribuïdes en algun cas a la improvisació i a la inexperiència de qui obre camí, i, en general, amb les limitacions de tot mètode d'enquesta dialectal, no sembla que sigui un procediment de recopilació de dades representatives més adequat les anotacions preses d'oïda o les afirmacions basades en el que hom recorda o li ha semblat sentir a un sol informador, com Coromines de vegades declara en les pàgines del DECat: "JCoromines creu haver sentit *durbi* a Els Angles (Capcir), 1960 (s. v. *obrir*, DECLC, VI, 21)." Tot contraposant-lo a la frase anterior del mateix paràgraf: "Mn. A. Alcover (BDLC IV, 1909, 303), fa constar que es diu *dobri* a Manacor, Alcúdia i Sa Pobla."

I altres mostres:

El que jo tinc anotat d'oïda és molt limitat, però segur, i podem admetre que també pequi: aquí pel costat de la modèstia, car no és inversemblant que no estigui tan limitat a Cerdanya, Urgellet i altres valls pallareses i ribagorçanes (s. v. *péixer*, DECat VI, 379).

...tinc un vague record d'haver-l'hi sentit alguna vegada (s. v. *defendre*, DECat III, 41).

En realitat, la infravaloració que Coromines fa dels seus col·legues –Alcover no n'és l'única víctima– prové de la sobrevaloració, que ratlla amb la prepotència, que fa d'ell mateix. La següent citació és un dels múltiples exemples que es poden trobar en les pàgines escrites pel filòleg:

Però tinc consciència, sense una modèstia que hauria d'ésser insincera, d'haver reunit sobre el català una massa de coneixements tècnics tan grans com cap altra persona vivent avui no ha pogut reunir-los..." [Carta de Joan Coromines a Carles Riba, 16 de febrer de 1949]

Amb aquesta visió, doncs, Coromines no té cap mirament a menysprear els treballs d'altri. Veiem l'opinió que li mereixen les gramàtiques històriques de Badia i Moll, publicades, respectivament, el 1951 i el 1952.

En Badia i En Moll van publicar dues Gramàtiques històriques escrites a la lleugera i plenes d'errors (molt més la d'aquell que la d'aquest). Això és un terreny en el qual em considero, francament parlant, l'especialista número 1. [Carta de Joan Coromines a Carles Riba, 14 d'octubre de 1954]

Els comentaris negatius continuen amb tota mena de detalls en l'article "De gramàtica històrica catalana: a propòsit de dos llibres."

Coromines judica també negativament l'obra del romanista suís Walther von Wartburg, autor de l'enorme *Französisches Etymologisches Wörterbuch* (FEW), cosa que pot fer sospitar que veia les tasques d'altres col·legues com una competència.

Part de la seva obra, i de la que més es maneja, no és gaire sòlida, i en els manuals hi ha sovint oripell i metall de llei dubtosa encara que sempre brillant" [...] Wartburg és home de pensament poc original i poc penetrant, si bé sempre molt hàbil (com a crític és millor) [...] Ningú esperarà que jo me'n faci l'apologista (sempre m'ha tirat tants còdols com podia sense mostrar gaire la mà). [Carta de Joan Coromines a Josep Pla, 12 de juny de 1961]

En algunes entrades del DECat, les referències que Coromines fa del DCVB expressen neutralitat i li serveixen per documentar els mots que estudia des dels punts de vista semàntic, etimològic o geogràfic, com ho demostren les citacions següents:

El diccionari *AlcM* en dóna una cita de Víctor Català i, tot definint-lo com “l’os de l’anca de les bèsties i, per extensió, de les persones”, el localitza a Cerdanya, Ribes, Olot, Amer i Llofriu.” (s. v. *amaluc*, I, 255)

Escrit amb *ba-* apareix, a més a més, en un document de 1560 (*AlcM*), en un inv. de 1602 (Ag.) i en Baró de Maldà, *Excursions*, p. 70; *bedell* en *Sanelo*; però la forma *bidell* ja apareix en un doc. de 1667 i després de 1760 (*AlcM*). (s. v. *bidell*, I, 793)

Avui dia *quall* és viu juntament amb *quallat* en el País Valencià. Segons *AlcM* a Xàtiva es diu de “la carxofera usada per a coagular. (s. v. *quallar*, VI, 892).

D’altra banda la forma mallorquina avui és la reduïda *traga*, a Pollença (BDC, V, 59), Artà, Inca (ALCM) i en particular a Manacor: veg.-ne descripcions i gravats a BDC XII, 84, i a l’article *traiga* (*AlcM*) (s. v. *traiga*, VIII, 693).

A gratient he redoblat les proves escollides en l’ús de Terra Ferma, perquè els erudits que primer abordaren l’estudi etimològic del mot ens donaren ja proves nombroses d’aquest matis, a Mallorca, en el llenguatge popular, rondallístic, d’AMAlcover: ‘Com el Rey se va veure tot sol ab ella, diu *tot rabent*’ (Rond. I, 114) (s. v. *rabent*, VII, 20)

I fins i tot pot mostrar-ne cert desacord: “No hi ha, doncs, res que suggereixi que ja el ll. vg. hagués canviat BASSUS en una forma *BASSIUS (com diu *AlcM*).” (s. v. *baix*, I, 554).”

Però molt sovint les crítiques que rep el DCVB es basen merament en valoracions personals de l’autor del DECat, com ho mostren les expressions (*trobo acceptable*, *trobo lloable*, *no em satisfà*...) que encapçalen, com a exemple, els comentaris següents:

Trobo acceptable l’explicació que *AlcM* en dóna com a creuament de *bolla* i *bufa* ‘bufeta, veixiga’, però V. BÒFIA” (s. v. *butllofa*, II, 61).

No trobo lloable la tolerància que mostra *AlcM* amb alguna d’aquestes expressions acastellanades i poc vives, entretenint-se a recollir-ne exemples en algun text gens genuí del S. XIX, sense fer observar que no haurien de trobar imitadors. (*Precís*, s. v. *decidir*, II, 39)

D’altra banda no em satisfà *AlcM* en admetre que *escadusser* sigui un mer derivat d’*escadors*. (s. v. *escadusser*, II, 452).

D’aquí a l’expressió del descrèdit hi ha sols un pas. El comentari sobre el mot *afalangrat* n’ofereix un exemple:

AFALANGRAT, mot d’existència dubtosa: la dada d’*AlcM* té escàs valor, com sigui que els mateixos autors de l’obra no en tenien més que una cèdula que no inspirava confiança, perquè en demanaven confirmació a última hora el 1926 (BDLC XIV, 325): ignorem si en van rebre i més si tal confirmació, cas d’existir, era satisfactòria, car aquest fascicle del diccionari sortí als pocs mesos, i s’observa que en aquest sector tots els articles que van signats per MnAMAlcover (no per Moll), i que aquest article sortí sense signatura...” (DECat I, 59)

Si es consulta la referència del BDLC esmentada per Coromines, s'observa efectivament que Alcover en demana el parer als col·laboradors:

Enquesta sobre diferents vocables (BDLC XIV, 1926, 325-326)

Demanam y recomanam a tots aquells qui senten desig de contribuir a la perfecció del Diccioniari, que mos enviïn totes les clarícies que sapien sobre els següents mots y les questions que formulam sobre ells:

AFALANGRAT. Tenim una cèdula qui diu que aytal mot a Vimbodí significa 'cansat'. Ara bé: ¿Existeix el verb *afalangrar*? ¿Quins significats té, propis o traslaticis? ¿S'usa com a transitiu o com a reflexiu? ¿Existeixen els *derivats afalangrador, afalangradura, afalangrament*?

Com es pot comprovar en el DCVB, el mot sols és documentat com a adjectiu, fet que confirma que la consulta d'Alcover, que demanava l'existència d'una forma verbal *afalangrar* o de possibles derivats, no rebé cap resposta: AFALANGRAT, -ADA *adj.* "Afatigat, cansat; cast. *fatigado* (Vimbodí)."

Si el mètode emprat a *La flexió verbal* no despertava l'aprovació de Coromines, el recurs a les informacions que aportaven els col·laboradors suposa també crítiques, barrejades amb un cert to sarcàstic, que esquitxa de la mateixa manera els informadors:

Es tracta segurament d'un dels resultats de les imprudents crides que solia fer Mn. Alcover, per a la seva meritíssima obra ("an els corresponsals los recomanam de bon veres que promoguen [!] el treball dins dels arxius", escrivia ingènuaent BDLC I, 35, val a dir que el 1902, ço que explica el que ara sembla irresponsable): el mal és que això continuà més tard i és una pena que aquests resultats no hagin estat esborrats amb mà piadosa en la valenta continuació de l'obra per part d'un savi autèntic..." (s. v. *bobina*, DECat II, 15)

Reguim sembla que digué un informant d'Angostrina (Alta Cerd.) a *AlcM*. Si no era un ignorant badoc, és perquè no havent vist mai collir raïms a la seva comarca (a Cerdanya, és sabut, no hi pot haver vinya), pensava el pobre en regadius. (s. v. *raim*, DECat VII, 57)

Els comentaris punyents envers el DCVB i els seus autors se solen limitar a les referències a Alcover, el qual, d'acord amb el seu parer, és deficitari en gairebé tot:

Ni els *Dag.*, *DFgra.*, *DAmen*. ni cap escriptor mallorquí seriós ha escrit mai tal *soguir* o *suguir*. Era una mania personal d'AMAlcover el donar-li valor literari. D'ell és també un mot *sogueu*, que solia usar amb el valor de 'seuaç' en les seves diatribes i pintorescos articles a *L'Aurora* i més tard en el *BDLC* (X, 248, 269), junt amb la seva altra dèria dels "escolans d'amén", per a tots els qui no li deien *amén* a ell. [...] Partint d'aquí, i a base del seus nebulosos coneixements de fonètica catalana [...] (s. v. *seguir*, DECat VII, 751)

Ben poques vegades les diatribes són adreçades a Moll, amb el qual Coromines tingué, més que una relació de cordialitat, una actitud de respecte. Sols en una carta que el filòleg dirigeix a Moll, el 26 d'agost de 1954, inclou un to crític, que sembla proclamat des de la superioritat:

Pel que fa als altres elements el llibre d'En Fabra [es refereix al *Diccioniari General*] té moltes imperfeccions (naturalment), i no sols per omissió sinó també per error de forma i de sentit. El vostre diccionari també en té de defectes d'aquests, i en té molts (precisament perquè us endinseu més que En Fabra en

l'estudi d'aquestes parts del lèxic), i això de cap manera no és una tara essencial en una obra d'aquesta naturalesa. [Carta de Joan Coromines a Francesc de B. Moll, 26 d'agost de 1954]

Tanmateix, tot sembla indicar que, entre tots dos, existia un actitud d'estima, cosa que justifica la dedicatòria que Coromines féu a Moll del volum VII del seu DECat:

A EN FRANCESC DE B. MOLL,
home generós amb nosaltres,
ell que la noble i quimèrica empresa
TORNÀ
en una puixant i grandiosa realitat
Joan Coromines

Fins i tot Coromines convidà Moll a Pineda perquè pogués llegir els originals del DECat i recomanar-li alguns canvis. Moll no es va desplaçar mai a Pineda i no sabem si Coromines hauria acceptat de bon grat les possibles millores que el lexicògraf ciutadellenc li hagués pogut suggerir.

[...] es podria passar algun dia a Pineda, llegint els originals del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (llavors ja m'hi acostaré a la fi de la C, o almenys passaré de la meitat de la lletra), fent-me'n la crítica recomanant-hi algun canvi (de vegades manifesto un desacord amb articles del *Diccionari Alcover-Moll*, i en això us oferiria un dret de censura)." [Carta de Joan Coromines a Francesc de B. Moll, 20 de maig de 1978]

4. Conclusions

Aquest treball ha examinat, d'una banda, la presència de l'obra corominiana, molt més extensa del que la bibliografia suggereix, en el DCVB. Els 27 treballs que són esmentats en les entrades de l'inventari lexicogràfic alcoverià manifesten la importància que Coromines tingué en la composició de l'obra. Les referències abracen les definicions, les variants ortogràfiques, la fonètica i les citacions documentals, i incideixen tant en topònims com en antropònims. S'ha observat també que les informacions utilitzades són valorades per Moll, que es féu càrrec de l'edició definitiva del diccionari i de l'actualització dels dos primers volums de la primera edició, amb un to de neutralitat i de respecte, per bé que en algunes entrades fa notar el canvi de parer del filòleg barceloní.

D'una altra, i sense ànim d'exhaustivitat, s'han descrit algunes referències, de les múltiples que existeixen, al *Diccionari català-valencià-balear* en el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Caldria un treball més aprofundit que oferís matisos i en facilités una classificació. Cal destacar que les valoracions que féu Joseph Gulsoy del DCVB o de *La flexió verbal* en els volums V i VI del DECat són neutres o positives, per bé que en algunes ocasions atorguen l'autoria exclusivament a Moll.

De l'examen d'algunes citacions s'infereix la visió negativa que Coromines tenia de la persona i de l'obra d'Alcover, comuna en realitat a la que tenia l'entorn catalanista d'una bona part del segle XX. En contrapartida, el filòleg barceloní mostrava una certa actitud de respecte "pel seu deixeble", Francesc de B. Moll. El mateix Coromines en la necrològica que li va dedicar, va definir Moll com un "un home humanament perfecte" (*Avui*, el 19 de febrer de 1991).

Al marge de la seva indiscutible vàlua com a filòleg, no deixen de sobtar les actituds prepotents, els comentaris crítics no sempre justificats i el to agressiu i bel·ligerant de Coromines. *Workaholic* impenitent, Josep Pla es qüestiona: ...."¿és compatible la vida humana amb tot el que Coromines vol abraçar?" (Josep Pla, l'"Homenot. Joan

Coromines”). I el mateix Moll li retreu el cost d’una vida dedicada a treballar d’una manera patològica i excessiva en una activitat intel·lectual autoimposada:

La vostra carta del 20 de maig em confirma en una idea que duc dins el cap ja fa molts anys: que les moltes i grans obres que portau entre mans són *sobrehumanes*, i per tant, ve un moment que esdevenen *inhumanes*. Em referesc al sacrifici que representen per part vostra: feina dura, soledat, manca d’alleujament a base de distraccions, i en definitiva, minva de salut. [Carta de Francesc de B. Moll a Joan Coromines, 4 de juny de 1978]

La resposta de Coromines a aquest escrit és prou significativa i mereix pocs comentaris:

No tinc temps sinó de fer-vos saber que he acabat la *C* (notícies fresques) [del DECLC] i ha fet 1.350 pàgines” (Carta de Joan Coromines a Francesc de B. Moll, 19 de novembre 1978).

L’exemple titànic de Coromines hauria de servir per “humanitzar” les humanitats. Lluny de promoure i sobrevalorar l’addicció al treball, les actituds egocèntriques, l’individualisme o l’absència d’autocrítica i d’empatia, caldria ponderar la seva saviesa i formació i els sentiments que va experimentar: l’amor per la llengua i per les terres catalanes i la dedicació vital a un ideal sublim en benefici de la ciència i del coneixement.

Obres citades

- Alcover, Antoni Maria & Francesc de Borja Moll. “La flexió verbal en els dialectes catalans.” *Anuari de l’Oficina Romànica de Lingüística i Literatura* (1929-1932): II [1929], 73-184 ; III [1930], 73-168 ; IV [1931], 9-104 ; V [1932], 9-72.
- Coromines, Joan. “De gramàtica històrica catalana: a propòsit de dos llibres.” En *Lleures i converses d’un filòleg*. Barcelona: Club Editor, 1971. 245-275.
- DCEC = Coromines, Joan. *Diccionario crítico y etimológico de la lengua castellana*. Berna/Madrid: Francke, 1954-1957. 4 vols.
- DCVB = Alcover, Antoni Maria & Francesc de Borja Moll. *Diccionari català-valencià-balear: Inventari lexicogràfic i etimològic de la llengua catalana en totes les seves formes literàries i dialectals*. Palma de Mallorca: Moll, 1930-1962. 10 vols.
- DECat = Coromines, Joan. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial, 1980-2001. 10 vols.
- Ferrer, Joan & Joan Pujadas eds. *Epistolari Joan Coromines – Francesc de B. Moll*. Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2000.
- . *Epistolari Joan Coromines & Josep Pla*. Barcelona: Fundació Pere Coromines i Edicions Destino, 2001.
- . *Epistolari Joan Coromines & Carles Riba*. Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2002.
- Pla, Josep. “Joan Coromines, filòleg, de la Universitat de Xicago.” *Homenots*. Segona sèrie, Obres completes, XVI. Barcelona: Selecta, 1958. 257-294.